

СКРИБОН КОМЕНТИОЛ ЯК ПОСОЛ ДО АВАРІВ У 583 р.

Володимир Лагодич

SCRIBO COMENTIOLUS AS AMBASSADOR TO THE AVARS IN 583

Volodymyr Lahodych

A feature of the career development of the military nobility of the Eastern Roman Empire in the last third of the sixth century was participation in diplomatic missions. Acting as envoys of the Justinian emperors, Roman generals and soldiers represented the interests of Constantinople before the barbarian rulers. The peculiar turnover of personnel was facilitated by the peculiarities of Roman diplomacy aimed at political neutralisation of neighbours, as well as the personal desire of autocrats to test their protégés in the foreign policy arena. This was compounded by the lack of experienced diplomats and generals in the Roman Empire.

As a result, a number of soldiers and generals of the Empire who enjoyed the personal trust of emperors often acted as envoys in negotiations with the rulers of barbarian political units. The scribon Comentiolus, who was involved in the Roman embassy sent in 583 to the Avar Khagan Bayan I (562–602), was no exception to this context.

Having been the personal bodyguard of Emperor Maurice (582–602) at the beginning of his reign, Comentiolus later held the positions of dux of Mesia, military master of the East, and stratigos of Thrace.

Comentiolus career growth was mainly due to his talent as a commander. Nevertheless, at the beginning of his service to Maurice, scribo was sent by Mauritius as an ambassador to the headquarters of the Avar Khan to end the war with Constantinople that began in 582. Despite the formal heading of the mission to Anchialus by Senator Elpidius, scribo actually defended the interests of the Empire. Bayan's provocations during the negotiations with the Romans provoked Comentiolus to make a patriotic speech in which he accused the Avars of disrespecting Constantinople. Ultimately, Comentiolus' actions as ambassador were the direct cause of the failure of the diplomatic mission and the continuation of the war.

Keywords: Avars, Eastern Roman Empire, Comentiolus, Bayan, diplomatic relations.

Проблеми дипломатії поміж Східною Римською імперією та політичними об'єднаннями варварів у епоху Великого переселення народів залишаються нерозкритими донині. Те ж можемо сказати в стосунку до вивчення біографій представників військової знаті Східного Риму. Причинами цього слугує зв'язок тематики взаємовідносин Константинополя та його сусідів із питаннями політичної та військової історії Античності та раннього Середньовіччя до репрезентації варварських народів у історичних творах ромеїв.

Специфіка політичних відносин Імперії з етноплемінним союзом аварів займає у цьому контексті окреме місце. Із розривом договору-омайхмії у 565 р. (Menander 1985, р. 93–95), аварська родоплемінна знать зверталась до імператорів Юстина II (565–578), Тиберія II (578–582) та Маврикія із проханнями переглянути умови домовленості: передачі на заселення кочовиками терен провінції Паннонія діоцезу Фракія та надання матеріальних виплат номадам.

Претензії кочовиків до базилевсів, укупі з ігноруванням останніми загрози на північ від Дунайського лімесу, призвели до розгортання аваро-ромейських воєн упродовж 568–570, 578 та 583–585 рр. Основним фронтом Ромеї до цього часу залишався Східний лімес, що негативно позначилось на обороноздатності фортифікацій вздовж Дунаю. Зустрівшись із проблематичністю проведення бойових дій на двох напрямках, імператори ініціювали переговорний процес з метою укладення перемир'я з аварами. Учасником посольства, спрямованого у 583 р. до аварського кагана Баяна I був скрибон Коментіол.

Проблематика відносин аварів та Східного Риму на час правління імператорів династії Юстиніана стала дотичною темою публікацій низки авторів (Жданович 2016, с. 881–893; Мельник 2020, с. 41–70; Пилипчук 2016, с. 128–130). Окремим питанням для дослідників є діяльність Коментіола на командних посадах ромейського війська у ході війни з Персією та можливе обіймання ним посади *magister militum Spaniae* у 589–591 рр. (Goubert 1945, р. 129–139; Morossi 2013, р. 143–153)

Джерела, які проливають світло на посольство до аварів за участі Коментіола, представлені творами ромейських істориків. З їх числа можемо виділити твори «Історія» Теофілакта Сімокатти (Theophylact 1986, р. 340), «Хронографія» Теофана Сповідника (Theophanes 1997, р. 774), та «Огляд історії» Георгія Кедріна (Cedrenus 1838, р. 802).

Переходячи до висвітлення теми, вважаємо доцільним охарактеризувати специфіку аваро-ромейських відносин до зайняття престолу Маврикієм (Іл. 1). Детермінатами розвитку взаємовідносин сторін з часу укладення омайхмії 578 р. до 582 р. були: 1) провокації аварами війни з Константинополем, що виражалось у вимогах збільшення виплат номадам; 2) укладення кочовиками системи військових союзів із слов'янами Верхнього Подунав'я, спрямованих на ослаблення Імперії.

Іл. 1. Імператор Маврикій, зображений на соліді (аверс). Монетний двір Константинополя, 582–583 рр. Легенда на аверсі: «D[omin]N[us] MAVRI[c]ius TIB[er]ius P[ater] P[at]riae AVG[ustus] [лат. «Володар Маврикій Тиберій, Батько Батьківщини, Великий»]». Легенда на реверсі: VICTORI[a] AVGVST[orum] [лат. «Велична перемога»], нижче – CON[stantinopolis] OB[RYZA] [лат. Константинополь. Чисте золото]. Переклад легенд наш, джерело зображення: <https://www.wildwinds.com>

Нестабільні відносини Східного Риму та Аварського каганату погіршилися із приходом на престол Маврикія. Останній, будучи *magister militum per Orientem* у 578 р. (Theophylact 1986, р. 131–132), застав провал мирного курсу щодо аварів Тиберія. Новий автократ, зобов'язавшись «створити своїм царюванням епітафію» попереднику (Theophylact 1986, р. 55), вбачав пріоритетом здобуття перемоги у війні з шахіншахом Орміздом IV (579–590). Як наслідок, до східних кордонів Імперії були спрямовані презентальні корпуси ромейського війська, які до цього часу були розміщені у Фракії та Віфінії.

У таких умовах, *modus operandi* дипломатії Маврикія щодо аварів первинно полягав у підтримці омайхмії, повторно затвердженої у 582 р. Передислокація ромейських сил на схід співпала у часі з провокаціями Баяна до поновлення бойових дій. Зрештою, аварський правитель розірвав договір з Імперією та спрямував кочову орду в напрямку провінції Мезія I (Theophylact 1986, р. 59; Theophanes 1997, р. 375). Бойові дії розвивались успішно для аварів: протягом

першого місяця війни, Баян просунувся у напрямку Дарданії, взявши штурмом міста Сингідун (суч. Белград, Сербія), Августи та Вімінакій (суч. Костолац, Сербія). Не зустрівши спротиву, кочовики рушили на захід, у бік провінції Гемімонтус, де зайняли місто Анхіал (суч. Помор'є, Болгарія), у якому Баян розмістив ставку (Theophylact 1986, p. 59–60) (Іл. 2).

Іл. 2. Населені пункти Імперії, захоплені аварами на початку війни з ромеями 583–585 рр. Умовні позначення: 1) Сингідун; 2) Можливе місцезнаходження фортеці Августи у провінції Мезія I; 3) Вімінакій; 4) Анхіал. Мапа укладена автором на основі повідомлень «Історії» Феофілакта Сімокатти та графічного матеріалу з ресурсу [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/)

За повідомленням Феофілакта, на третій місяць війни автократор спрямував до кагана посольство із «проханням припинити війну». Центральними учасниками місії виступили претор Сицилії Ельпідій та «видатний охоронець автократора» Коментіол (Theophylact 1986, p. 60). Своєрідною при цьому є кадрова політика Маврикія у стосунку до послів. Ельпідій, з огляду на зайняття ним адміністративної посади у структурі Італійської префектури (Martindale 1992, p. 440–441), очевидно був підходящим кандидатом на роль дипломата.

Джерела не згадують Коментіола як учасника посольств до 583 р. Достеменно відомо, що солдат був родом із Фракії (Evagrius 1898, p. 233; Nicephori 1618, p. 1119). Станом на 582 р. Коментіол проявив себе хоробрим бійцем у ході зіткнень із Сассанідами при Нісібісі та облозі Мартірополіса 582 р. (Evagrius 1898, p. 233)

Заслуги Коментіола на полі бою посприяли включенню його до корпусу скрибонів (лат. scribo). Останні представляли елітарний підрозділ у структурі східноримського війська, який виокремився із фіскальної магістратури протягом V–VI ст. На час правління Маврикія скрибони характеризуються Феофілактом як особисті охоронці імператора (Theophylact 1986, p. 60, 218, 252). Поза тим, скрибони могли супроводжувати стратигів на полі бою, виконуючи функції вістових (Theophylact 1986, p. 218, 252).

Станом на 583 р. Коментіол очевидно був протеже Маврикія, на що вказує згадка його хроністами саме як посла, нарівні з Ельпідієм (Theophylact 1986, p. 60; Theophanes 1997, p. 375; Cedrenus 1838, p. 692). Припускаємо, що обравши Коментіола послом для перемовин з аварами, автократор бажав випробувати бійця перед наданням йому вищої посади в ієрархії ромейського війська.

Про хід місії Ельпідія та Коментіола інформують «Історія» Феофілакта та «Хронографія» Феофана. Зауважимо при цьому, що повідомлення хроністів є взаємовиключними. Так, Феофан вказує на успіх посольства та обіцянку кагана «зберігати мир» відповідно до омайхмії, затвердженої із початком правління Маврикія (Theophanes 1997, p. 375). Ми не схильні довіряти подомленню «Хронографії», зважаючи на вторинний характер твору щодо описуваних подій.

Припускаємо, що Феофан при написанні своєї хроніки, міг об'єднати повідомлення Менандра, що стосувались як посольства до аварів 583 р., так і 584 р., учасником якого Коментіол не був (Theophylact 1986, р. 63–64).

За повідомленням «Історії», після прибуття місії римлян в Анхіал, Ельпідія та Коментіола було озвучено перед Баяном як дипломатів, що надавало посланцям імунітет при провалі переговорів. Зустрівшись із каганом та його оточенням, послі озвучили прохання автократора до замирення з кочовиками. Ця пропозиція не була прийнята каганом, який відповів римлянам погрозою викопати Довгі стіни Константинополя (Theophylact 1986, р. 61).

Слова Баяна не знайшли належної відповіді у Ельпідія. Разом з тим, тон кагана у підсумку спровокував Коментіола, який висловив «сповнену благородства промову» патріотичного характеру (Theophylact 1986, р. 61–63). Її зміст можна звести до:

- присоромлення Баяна через «зраду обіцянок, наданих ромеям». При цьому, Коментіол продемонстрував ознайомлення із хронологією аваро-ромейської дипломатії, вказавши на «благодіяння, вчинені предкам» Баяна, маючи на увазі договір, укладений аварським нобілем Кандіхом із Юстиніаном I (527–565) у 557 р. (Menander 1985, р. 49);

- виставлення у позитивному світлі політики імператорів на Балканах, які «не піднімали зброї, маючи намір вчинити... [Баяну] шкоди»;

- декларування беззмістовності продовження бойових дій для аварів з Імперією. Коментіол, бажаючи схилити Баяна за стіл переговорів, оперував як моральними аргументами, вказуючи кагану «проявити шану до... вічного місця проживання ромеїв», а також можливість поновлення виплат кочовикам.

Звернення скрибона викликало своєрідну реакцію Баяна, на що вказує Феофілакт: «...обличчя його [кагана] стало багряним... а в очах загорілось полум'я божевілля» (Theophylact 1986, р. 63). Сприяла цьому також пасивність, з якою погрози кагана сприйняв Ельпідій (Theophylact 1986, р. 60–61). Володар аварів наказав взяти римлян під варту, а в подальшому – стратити. Тим не менш, як повідомляє хроніст, наступного дня Баян «несподівано подарував... [послам] життя та порятунок», дозволивши повернутись до Імперії.

Незважаючи на провал місії, автократор не проявив незадоволення посланцями. Наступного року Ельпідій повторно прибув до Баяна за наказом Маврикія. Наслідком місії сенатора 584 р. стало укладення перемир'я з аварами, за умовами якого Імперія зобов'язалась виплатити суму еквівалентом у 100 тис. солідів (Theophylact 1986, р. 63). Замирення Імперії з номадами тривало до початку 585 р. При цьому, на час дії домовленості, авари інспірували набіги на Дунайський лімес слов'ян.

Набіги склавинів на терени Імперії у 584 р. співпали із кадровими змінами у структурі східноримського війська. Того ж року Коментіолу було надане «відповідальне командування» (відповідало званню *dux/comes rei militaris* або *magister militum per Thracias* (Martindale 1992, р. 321)) екзерцитусами на теренах Балкан. Перебуваючи на цій посаді, Коментіол проявив себе як ініціативний командир, завдавши весною-літом 584 р. поразки слов'янам у Фракії (Theophylact 1986, р. 64; Theophanes 1997, р. 376; Cedrenus 1838, р. 692; Zonarae 1841, р. 184; 192), за що в підсумку був підвищений у званні до *magister militum praesentalis*.

Таким чином, місія сенатора Ельпідія та скрибона Коментіола до аварів у 583 р. не досягла поставленої мети. Основною причиною цього була емоційна промова Коментіола, звернена до Баяна, яка очевидно порушувала регламент переговорів. Тим не менш, зазнавши невдачі як посол, Коментіол не втратив прихильності Маврикія. У 584 р. автократор вирішив посприяти професійним здібностям Коментіола, підпорядкувавши йому ослаблені сили Імперії на Балканах.

Список джерел та літератури

ЖДАНОВИЧ, О., 2016, Посольства аваров у Менандра Протектора (комментированный перевод фрагментов источника), Золотоордынское обозрение, Т. 4 (4), 881–893.

МЕЛЬНИК, В., 2020, Социально-правовые реалии «Аварского каганата»: фактор *Yersinia pestis* и курс международной правосубъектности восточноевропейского кочевого сообщества, Анналы юридичної історії, Т. 4 (3), 30–72.

ПИЛИПЧУК, Я., 2016, Аварский каганат в системе международных отношений раннего средневековья, *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 22, 125–160.

Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope, 1838, CSHB Tomus Prior, Suppletus et Emmendatus ab Bekkero I., Bonnae.

- GOUBERT, P., 1945, L'administration de l'Espagne byzantine: I. Les Gouverneurs de l'Espagne byzantine, *Études byzantines*, T. III, 127–142.
- Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum, Libri XVIII, 1841, CSHB Tomus III, ex recensione Pinderi M., Bonnae.
- MARTINDALE, J., 1992, *The Prosopography of Later Roman Empire*. Vol. III, A. D. 527–641 (Vol. IIIB), Cambridge: University Press.
- MOROSSI, D., 2013, The governors of Byzantine Spain *Bizantinistica*. *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, Vol. 15, 131–156.
- Nicephori Callisti Xanthopuli, *Scriptoris vere Catholici, Ecclesiasticae Historiae Libri XVIII*, 1618, Francofurti.
- The Chronicle of Theophanes Confessor. *Byzantine and Near Eastern History*, A. D. 284–813, 1997, Translated with Introduction and Commentary by Mango C., Scott R., Greatex G., Oxford.
- The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia, 1898, Ed. with introduction, critical notes and indices by Bidez J., Parmentier L., London.
- The History of Menander the Guardsman, 1985, Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R., Liverpool.
- The History of Theophylact Simocatta, 1986, Translation with Introduction and Notes Whitby M., Whitby M., Oxford.

References

- Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope [Georges Kedrenos, *Synopsis historion*], 1838, CSHB Tomus Prior, Suppletus et Emmendatus ab Bekkero I., Bonnae. [In Latin].
- GOUBERT, P., 1945, L'administration de l'Espagne byzantine: I. Les Gouverneurs de l'Espagne byzantine [The Administration of Byzantine Spain: I. The Governors of Byzantine Spain], *Études byzantines*, T. III, 127–142. [In French].
- Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum [John Zonaras, *Extracts of History*], Libri XVIII, 1841, CSHB Tomus III, ex recensione Pinderi M., Bonnae. [In Latin].
- MARTINDALE, J., 1992, *The Prosopography of Later Roman Empire*. Vol. III, A. D. 527–641 (Vol. IIIB), Cambridge: University Press. [In English].
- MELNIK, V., 2020, Sotsyalno-pravovye realii «Avarskoho kahanata»: faktor Yersinia pestis i diskurs mezhdunarodnoi pravosubektnosti vostochnoevropetskogo kochevogo soobshchestva [Socio-legal realities of the «Avar Khaganate»: the Yersinia pestis factor and the discourse of the international legal personality of the Eastern European nomadic community], *Annaly yurydychnoi istorii*, T. 4 (3), 30–72. [In Russian].
- MOROSSI, D., 2013, The governors of Byzantine Spain *Bizantinistica*. *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, Vol. 15, 131–156. [In English].
- Nicephori Callisti Xanthopuli, *Scriptoris vere Catholici, Ecclesiasticae Historiae*, [Nikephoros Kallistos Xanthopoulos, *Historia Ecclesiastica*] Libri XVIII, 1618, Francofurti. [In Latin].
- PILIPCHUK, Ya., 2016, Avarskii kahanat v sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii ranneho srednevekovia [The Avar Khaganate in the System of International Relations of the Early Middle Ages], *Arhivum Eurasiae Medium Aevi* 22, 125–160. [In Russian].
- The Chronicle of Theophanes Confessor. *Byzantine and Near Eastern History*, A. D. 284–813, 1997, Translated with Introduction and Commentary by Mango C., Scott R., Greatex G., Oxford. [In English].
- The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia, 1898, Ed. with introduction, critical notes and indices by Bidez J., Parmentier L., London. [In English].
- The History of Menander the Guardsman, 1985, Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R., Liverpool. [In English].
- The History of Theophylact Simocatta, 1986, Translation with Introduction and Notes Whitby M., Whitby M., Oxford. [In English].
- ZHDANOVICH, O., 2016, Posolstva avarov u Menandra Protektora (kommentirovannyi perevod frahmentov istochnika) [Embassies of the Avars at Menander the Protector (commented translation of source fragments)], *Zolotoordynskoe obozrenie*, T. 4 (4), 881–893. [In Russian].

Скрибон Коментіол як посол до аварів у 583 р.

Особливістю кар'єрного росту представників військової знаті Східної Римської імперії у останній третині VI ст. була участь у дипломатичних місіях. Виступаючи посланцями імператорів-представників Юстиніанової династії, ромейські полководці та солдати представляли інтереси Константинополя перед варварськими правителями. Своєрідному обігу кадрів сприяли особливості ромейської дипломатії, спрямованої на політичну нейтралізацію сусідів, а також особисте бажання автократів випробувати своїх протеже діяльністю на зовнішньополітичній арені. До цього додавався брак досвідчених дипломатів та полководців у Римській імперії.

Як наслідок, низка солдатів, а також полководців Імперії, які користувались особистою довірою автократів, нерідко виконували функції посланців у перемовинах із правителями варварських політичних одиниць. Винятком із цього контексту не став скрибон Коментіол, залучений до ромейського посольства, спрямованого у 583 р. до аварського кагана Баяна I (562–602).

Будучи особистим охоронцем імператора Маверикія (582–602) на початку його правління, у подальші роки Коментіол займав посади дукса Мезії, військового магістра Сходу та стратиґа Фракії.

Кар'єрному росту Коментіола головним чином сприяв його талант полководця. Тим не менш, на початку своєї служби Маверикію, скрибон у якості посла був відряджений Маверикієм як посол до ставки аварського кагана з метою припинення війни з Константинополем, що розпочалась у 583 р. Незважаючи на формальне очолення місії сенатором Ельпідієм, фактично інтереси Імперії захищав скрибон. Погрози Баяна під час перемовин із римлянами спровокували Коментіола на виголошення патріотичної промови, у якій Коментіол звинуватив аварів у зневазі до Східного Риму. Зрештою, дії Коментіола як посла стали безпосередньою причиною провалу дипломатичної місії та продовження бойових дій.

Ключові слова: Авари, Східна Римська Імперія, Коментіол, дипломатичні відносини, Ельпідій.

Volodymyr Lahodych, PhD student, Faculty of history Ivan Franko National University of Lviv, research assistant «Lviv Historical Museum».

Володимир Лагодич, аспірант першого року навчання, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, молодший науковий співробітник КЗ ЛОР «Львівський історичний музей».

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

Received: 19.05.2023

Advance Access Published: June, 2023